

ZADARSKI MAJSTORI U DUBROVNIKU TOKOM 14. STOLJEĆA

Fisković Cvito

Tokom prve polovice 14. stoljeća, kada su trgovina i promet između Istoka i Evrope ojačali, učestale su trgovačke i prometne veze i uzduž Jadrana. Uslijed tih veza ojačala je i kulturno-umjetnička povezanost naših sredovječnih primorskih gradova.

U Dubrovniku je u tom stoljeću bilo već jako razvijeno klesarstvo i graditeljstvo, jer su se u gradu drvene kuće sve više zamjenjivale kamenim i podizali istaknuti gradski spomenici; stolna crkva sv. Marije, crkva sv. Vlaha i tri samostana; franjevački, dominikanski i benediktinski samostan na Lokrumu sa svojim prostranim crkvama. Prema broju imena klesara i graditelja koji se spominju u notarskim i ostalim knjigama Republike, vidi se da ih je bilo mnogo, a prema ugovorima koji oni sklapahu u to vrijeme, doznaje se da se u Dubrovniku dizahu kuće u razvijenom romaničkom i za nas početnom gotičkom stilu sa biforama i triforama, vratima na luk, dvorištima i otvorenim stubištem.

Na svim tim zgradama bijaše zaposlena skupina klesara i graditelja, ponajviše Dubrovčana iz grada i okolice.

Pored klesarstva i graditeljstva bilo je razvijeno u Dubrovniku u to vrijeme i zlatarstvo, jer zlatari dobavljahu zlato i srebro iz susjednih bosanskih i srpskih rudnika, a smisao za nakit, sudeći po ukrasima, srebrnim i pozlaćenim predmetima, koji se često spominju u oporukama, u zalozima i popisima imanja, bio je osobito razvijen, tako da su dubrovački zlatari u drugoj polovici 14. stoljeća već kovali velike i pozlaćene crkvene pale sa reljefnim svetačkim likovima. U ožujku 1366. godine, na primjer, dubrovački zlatar Bene Čibranov obećao je rizničarima stolne crkve i izvršiocima oporuke Marina Bunića, da će skovati za Gospu pozlaćenu palu s četrnaest dobro izdijelanih i poredanih svetačkih likova,¹ što je onda predstavljalo značajnu umjetninu, a i najveći domet zlatara; prikazivanje ljudskih likova.

U to doba se začínjala i dubrovačka slikarska škola, te se spominju, iako rijetko, pored stranaca i neki dubrovački slikari, dok o rezbarstvu, koje je u to doba vjerojatno također bilo razvijeno, jer drveni namještaj i mnogi predmeti romaničkog stila bijahu izrezbareni, nema

¹ Diversa cancellariae sv. 20, fol. 107'. Državni arhiv u Dubrovniku.

barem zasada mnogo pisanih podataka. Međutim treba spomenuti obavezu dubrovačkog drvodjelca Pankracija, u kojoj je 13. lipnja 1319. g. obećao svećeniku Andriji iz Skadra da će u skadarskoj crkvi sv. Stjepana sa svoja dva pomoćnika učiniti drvena korna sjedala (*Diversa notariae* sv. 3, f. 160). Poslije onih stolne crkve u Splitu, ovo bi bila dosada poznata najstarija naša korska sjedala, a vjerojatno je da bijahu izrezbarena u prelaznom romaničko-gotičkom stilu. Bit će bila i prostrana, jer prema opisu A. Deroka u »Starinaru« 1930. g., crkva sv. Stjepana je bila stolna, a baš u to vrijeme, tokom XIV. st. bijaše i čuvena. Kasnije je bila pretvorena u džamiju, te danas nema traга Pankracijevu koru.

Sazidan na prometnoj jadranskoj obali, Dubrovnik je bio povezan s ostalim jadranskim gradovima, pa i sa Zadrom. U Dubrovniku se već u 13. stoljeću nalazi nekoliko Zadrana i Dubrovčani trguju s njihovim gradom.² U 14. stoljeću te veze su još jače, pa u Dubrovniku ima i tada nekoliko zadarskih trgovaca, kojima se imena sretaju u knjigama stare dubrovačke kancelarije i notarijata. Oni trguju ponajviše solju, povezuju se zbog trgovačkih putovanja s Dubrovčanima, a i sam protomajstor poznatih stonskih solana 1341. godine je Zadrantin Petar.³

Usljed tih veza u Dubrovniku tokom prve polovine 14. stoljeća i pored velikog broja mjesnih majstora, a osobito graditelja, klesara i zlatara, te nekih majstora iz dalmatinskih i talijanskih gradova radi i boravi i nekoliko zadarskih umjetnika. Njihov dolazak i boravak u Dubrovniku, koji je obilovao domaćim graditeljima i zlatarima, potvrđuju nam da su Dubrovčani tada cijenili umjetničke radove i da je umjetnički posao u njihovu gradu bio i za došljaka unosan.

U Zadru je tokom 13. i 14. stoljeća umjetnost bila razvijena. Velika romanička bazilika sv. Krševana sazidana je već u 12. stoljeću, a prostrana stolna crkva sv. Stošije bijaše početa u 13., a dovršena u 14. stoljeću. Obe bazilike bijahu ukrašene freskama, a i skulptura je na njima uskladen s građevinskim oblicima. Veliki broj kovinskih umjetnina u Zadru potiče iz 13. i 14. stoljeća. Prema tome, iako ne poznamo nego samo nekoliko imena zadarskih majstora, ponajviše zlatara, ipak se može pretpostaviti da ih je bilo, otprilike jednako onoliko kao i u ostalim primorskim gradovima tog vremena. Zadarski su majstori došli u Dubrovnik, dakle, iz jedne umjetničke žive sredine, pa su stoga donijeli svoja iskustva i združili ih sa znanjem njihovih dubrovačkih drugova. Nastanivši se u Dubrovniku, oni su povezali kulturno-umjetničkim vezama oba grada, ali se to danas ne da ni ispitati ni dokazati, jer su dubrovački spomenici iz tog vremena propali ponajviše u 17. stoljeću u velikom potresu i u požaru. Međutim sama činjenica da nekoliko Zadrana radi u Dubrovniku tokom 14. stoljeća jača pretpostavku o kulturno-umjetničkoj povezanosti tih dvaju gradova.

Možda bi se ipak moglo napomenuti da su dubrovačka stolna crkva i crkva sv. Vlaha svojim bazilikalnim rasporedom, vanjskim galerijama sa stupićima na pobočnim zidovima i trostrukim vratima na

² Čremošnik G., *Spisi dubrovačke kancelarije I*, Zagreb 1951.

³ *Diversa notariae* sv. 6, f. 203', 214'.

pročelju, koji se vide na starim slikama i koje opisuje De Diversis⁴ sličile na zadarsku sv. Stošiju. Karaman je arkade na pobočnoj strani dubrovačke stolne crkve,⁵ koje se vide na prikazu crkve u reljefnom modelu Dubrovnika na pozlaćenom kipu sv. Vlaha iz 15. stoljeća, uporedio s dubokim i visokim arkadama apuljskih romaničkih crkava, ali iz tog modela ne vidi se jasno, da su te arkade duboke kao u apuljskom graditeljstvu.⁶ Ukoliko su bile plitke, mogle bi se uporediti s onima na pobočnoj strani zadarske crkve sv. Krševana, koja je nešto starija od dubrovačke Gospe.

Usljed toga pak što su neki zadarski majstori odlazili iz svog grada, može se pretpostaviti, da ih je tu bilo mnogo, zato pojava ovih Zadrana u Dubrovniku doprinosi ujedno i osvjetljivanju umjetničkog života u Zadru u to doba, a to nam je tim zanimljivije, jer su nam dosada vrlo slabo poznata imena zadarskih majstora 14. stoljeća. Možda je poneki od njih otselio iz zavičaja i došao u Dubrovnik i uslijed nemirnih prilika u Zadru zbog sukoba i borba Zadrana s Mlečanima tokom prve polovice 14. stoljeća, poteškoća, progonstava i iseljenja, koja su Mlečani u Zadru vršili sve do 1358. godine, kad se Zadrani oslobodiše mlečačke vlasti.

⁴ Nije jasno da li de Diversijeve izraze »ab uno latere« i »ab alio latere«, kad opisuje vrata stolne crkve, treba tumačiti kao pobočne zidove ili samo kao dvojna manja vrata na pročelju sa svake strane glavnih vrata, jer na staroj slici Dubrovnika prije potresa 1667. godine vide se na pročelju troja vrata, a na pobočnom ih zidu nema. Upozorit ću, da sam to primjetio na originalu te slike, koja je iz obitelji Saraca dospjela u vlasnost viške obitelji Marasovića i kojoj se kopija nalazi u samostanu Male braće u Dubrovniku. Na originalu su i stolna crkva i crkva sv. Vlaha prikazane s pet lađa, koje bi, ako su doista postojale, uzdizale velebnost ovih spomenika. De Diversis ne navodi tačan broj lađa (Philippi de Diversis de Quartigianis, Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclytiae civitatis Ragusij ad ipsius senatum descriptio, Programma dell i. r. Giunassio superiore in Zara 1879—1880, str. 29, 30, 34. Zadar 1880.). Stolna crkva ima tu dva reda vanjskih galerija sa stupićima, što mi se čini sumnjivo. Na njenom pročelju nema ruže, već široki prozor polukružna luka. Na pobočnom zidu srednje lađe je niz okruglih prozora koji, rekao bih, da imaju barokni izgled i da su kasnije zbog traženja jačeg svijetla otvoreni. Dosadašnji opisi ili crteži stolne crkve uzimani su prema kopiji ove slike starog Dubrovnika u Maloj braći, pa zato i nisu tačni. Izgled stare dubrovačke katedrale trebat će stoga na temelju arhivske i slikovne građe podrobnije ispitati, tim više što se može pretpostaviti, da je ta velebna zgrada igrala značajnu ulogu u razvoju graditeljstva južne Dalmacije, a vjerovatno i srpske raške škole, koja je, sudeći po nekim ulomcima, a i po prozorima u klasturu Male braće, bila povezana s Dubrovnikom.

⁵ Karaman Lj., Pregled umjetnosti u Dalmaciji str. 35. Zagreb 1952. Autor je vjerovatno mislio na arkade uz pobočne zidove crkava u Bariju i u Traniju iz 12. stoljeća (uporedi sl. C. Ricci, Romanische Baukunst in Italien, 206, 231. Stuttgart 1925). Međutim, treba upozoriti da tih velikih arkada nema na stolnoj crkvi sred spomenute slike starog Dubrovnika, niti ih spominje De Diversis, već su tu samo galerije sa stupićima uzduž gornjeg dijela pobočnih zidova o kojima i on piše. Međutim nije isključeno da su bile, jer na slici stare Gospine crkve sred miniaturnog Dubrovnika na velikoj baroknoj pali gospe sa svecima signiranoj slovima ABD u dominikanskoj crkvi, vide se također tri arkade južnog zida katedrale. Prikazac ih je, i to četiri duboke, na slici Dubrovnika slikar Giovanni Battista Fabri 1736. g. ali, ovaj prikaz grada nije pouzdan. Rađen je iza velikog potresa XVII. st. valjda po nekoj ranijoj slici.

⁶ V. sl. G. Gelcich, Dello sviluppo civile di Ragusa, tabla 1. Dubrovnik 1884.

Prvi Zadrani na koje nailazimo u Dubrovniku jesu graditelji i klesari Nikola i Juraj, Petar i Anđeo, sinovi protomajstora Lovra. Oni su dakle bili članovi klesarsko-graditeljske obitelji, pa su vjerojatno svoj zanat naslijedili od svog oca, dosada nepoznatog protomajstora Lovra, koji je djelovao u 13. stoljeću, dakle u doba romaničkog stila. Njegovo djelovanje naime treba svesti u to stoljeće, budući da se on već u listopadu 1314. godine spominje mrtav.

Juraj je 1314. godine imao u Dubrovniku svoju radionu i u ožujku primio na klesarski nauk za osam godina mladog Konavljanina Osroja Bogdanovića.⁷ Godine 1316. radili su Nikola i Juraj skupa, te su se 3. listopada obavezali prioru dominikanskog samostana, da će raditi za njega »tam in lapicida quam in alio opere«⁸ Dominikanci su već posljednjih godina 13. stoljeća počeli graditi svoju veliku crkvu,⁹ pa su vjerojatno 1316. godine na njoj zaposlili Nikolu i Jurja. Juraj Zadrani se spominje i u studenome 1347. godine, kad je klesao izvjesnu količinu kamena s Marojem sinom Lone de Calia za dubrovačkog plemića Nika Lukarića.¹⁰ Petar se obavezao 1317. godine da će raditi skupa s kamenarom Vilanom Domenikovim da Terço, Mlečaninom nastanjenim u Dubrovniku,¹¹ dok je 1324. godine radio skupa s dubrovačkim klesarom Vlahom Tomazovim i Mlečaninom Korvom, koji je kao protomajstor bio zaposlen na izgradnji dubrovačke stolne crkve sv. Marije. Oni su se obavezali 1. listopada te godine da će sagraditi plemiću Juniju Đurđeviću kameno stepenište, koje je, koliko se iz ugovora može razumjeti, stajalo na luku poduprtom stupom, a imalo ogradicu ukrašenu završnim vijencem i nizom malih lukova.¹² Sutradan, 2. listopada, obavezali su se majstori Korvo i Petar, ovaj put bez Vlaha Tomazova,

⁷ Die eodem (4. III. 1314). Ego quidem Osroie filius Bogdan de Canale obligo me stare cum Georgio petraro filio quondam Laurencii de Jadra usque ad VIII. annos. . . Diversa notariae sv. 2, f. 80'.

⁸ Diversa notariae sv. 2, f. 93. U tom dokumentu oni se nazivlju: Nicolaus petrarius et Georgius filii quondam magistri protomagistri Nicole Laurentii de Jadra. Inače po drugim dokumentima izgleda da su svi sinovi Lovrini te je možda ovdje notar pogrešno nazvao njihovog oca Nikola.

⁹ Gelcich o. c. str. 23.

¹⁰ Diversa cancellariae sv. 15, f. 50.

¹¹ 13. VII. 1317. Ego quidem Petrus filius quondam Laurentii protomagistri de Jadra obligo me stare cum Vilano talapera de Venetiis filio quondam Dominici da Terço usque ad VIII. annos proxime venturos tali cum pacto. . . Diversa notariae sv. 2, f. 117'.

¹² (MCCCXXXIII, die lune primo octubris) Die dicto, Magister Corvus, Vlacus de Thomado frater de Thoma sartoris, Petrus de Jadra petrarii faciunt manifestum quod promittunt et se obligant Junio de Georgio de faciendo et construendo sibi unam scalam de lapidibus, omnibus suis expensis et excepto quod dictus Junius teneatur sibi dare calcinam necessariam pro dicto opere, que scala debent facere domui sue ad archectos ad unam colopnam cum listis de supra et de suter et cum capitelis et etiam dictus Junius teneatur sibi dare petras necessarias archui desuter, quod opus teneantur non relinguere donec completum fuerit. Et pro dicto opere idem Junius teneatur eis solvere yperperos XXX et duo para calligarum, quod opus si relinquerint donec completum non esse, incidant sibi in pena de yperperis X, de quo pretio receperunt ad presens yperperos XII. Item recepit dictus Petrus et Vlacus yperperos VIII. Item recepit dictus magister Corvus yperperos VI. Diversa notariae sv. 4, f. 49.

Tomi Pavla Tomina, da će mu isklesati za kuću pet prozora s lukom i šest vrata, od koja će četiri imati luk, a dva biti četvorastog otvora.¹³

Petar je kamene građevinske ukrase, prozore, vrata i ostalo radio i samostalno, jednako kao i njegov drug Vlaho Tomasov,¹⁴ čak ih je izvezio i izvan Dubrovnika, pa mu je u lipnju 1325. godine Petar Martulov Tudizić u ime Mata Jakanje poznatog kotorskog plemića, koji se spominje u prvoj polovici 14. stoljeća kao nadstojnik kotorske stolne crkve,¹⁵ naručio četiri bifore, koje je morao isklesati do kraja rujna za Jakanjinu kuću u Kotoru. Taj ugovor svjedoči, da je u Kotoru početkom 14. stoljeća bilo već palača sa romaničko-gotičkim biforama, a budući se majstor Petar obavezao, da će te prozore izraditi prema uzoru onih na dubrovačkoj kući Ivana de Cilippa, koji je inače podržavao veze s Kotoranima i bio 1335. godine zastupnik Nikole Buče,¹⁶ vidi se kako se stil ondašnjih građevina izravno prenosio iz grada u grad, što su pored majstora svojim zahtjevima uvjetovali vrlo često i naručitelji.¹⁷ Petar je vjerojatno dosta zarađivao svojim radovima, pa je držao i sluškinju,¹⁸ a imao je vjerojatno, kao i njegova sestra Gracija udata za nekog Blaža, koja je također živjela u Dubrovniku, i imanja u Zadru.¹⁹ Imajući poslovne veze sa Kotoranima, on se uselio u Kotor, gdje se oženio u studenom 1326. g. za Filipu, kćer kotorskog liječnika Filipa iz Firma. U dokumentima, koje je objelodanio A. Mayer,

¹³ Die Martis secundo mensis octubris (1324). Magister Corvus et Petrus filius Laurentii de Jadra faciunt manifestum quod promictunt et se obligant Thome de Paulo de Thoma, de faciendo et construendo sibi domui sue sex portas, IIII cum archis et duas quadras et quinque fenestras cum archibus... Diversa notariae sv. 4, f. 49'.

¹⁴ Diversa cancellariae sv. 8, f. 138. 15. studenog 1326.

¹⁵ A. Mayer, Kotorski spomenici, Prva knjiga kotorskih notara, str. 374. Zagreb 1951.

¹⁶ Ibidem str. 391.

¹⁷ Die Martis XI. Junii (1325). Petrus petrarius de Jadra promisit et se obligavit Petro filio Martoli de Teduisio recipienti et stipulanti nomine et vice Mathei de Jacagna de Cataro de faciendo et assignando sibi, omni exceptione et defensione remota, hinc ad festum sancti Michaelis proximi hinc in Ragusio IIII balconatas unius colopne pro qualibet, selectas de bonis lapidibus illius magnitudinis et pulcritudinis sicut sunt ille super domum Johannis de Cilippa pro pretio ypperperis XXI, quas si non dederit in dicto termino incidat sibi in penam de ypperperis X et nichilominus teneatur sibi dare et assignare dictas balconatas et restituere sibi omnem et totum id quod sibi datur pro dicto opere, et si ipse Mathe non acciperet dictas balconatas ab ipso Petro in dicto termino, quod ipse Petrus sit liber ab eo de non dando sibi dictas balconatas et totum id quod sibi dedisset vel dare fecisset sicut suum proprium, et pro parte dicti operis recepit ad presens ypperperos XI, a dictis Petro et Mathe. Item recepit totum residuum dicti pretii. Diversa notariae sv. 4, f. 108.

¹⁸ Die XXVI. februarii (1325). Ego quidem Radosclava fillia Bogdani Prvradici de Trebigna de voluntate et consensu predicti Bogdani patris mei, presentis et consentientis confiteor quod me dedi, posui et locavi et opera mea ad standum usque ad decem annos proxime venturos pro ypperperis duobus cum Petro petraro fillio quondam Laurentii de Jadra nunc habitatore Ragusii, cui me obligo et servare promito bona fide sine fraude et facere omnia sua servicia quecumque perceperit me . . . . Diversa notariae sv. 5, str. 41.

¹⁹ 17. III. 1326. . . . Gratia soror Nichole et Petri petrariorum de Jadra. . . . Testamenta sv. 3 str. 21'.

on se spominje kao »habitor Catari«, te se prema tome može smatrati da je i tu bio zaposlen.

Njegov brat, također graditelj i klesar, Nikola, imao je vlastitu radionu i tu primao učenike na klesarski odgoj. U lipnju 1327. godine primio je za djetića Pomenija sina nekog Dobranje Dubrovčanina.²⁰ On se je, kao i njegova braća, u Dubrovniku vrlo dobro snašao, posjedovao je i kuću, te je općinski glasnik na njegovo traženje, a po nalogu kneza, 1327. godine zahtijevao od nekog Radena Maričića, da mu ne smeta s nadogradnjom.²¹ Nikola je posuđivao i novac i zadržavao veze sa Zadranima u Dubrovniku. Tako je 1325. godine posudio plemiću Franu Todorovu de Fumato Zadraniu dvadeset perpera. Već je 1317 g. bio oženjen za Bonu, kćer dubrovačkog krojača Tome.

Čini se da se od svih njih najviše istakao Anđelo. On je u siječnju 1341. godine trebao novaca i posudio je deset perpera od svog druga Mihajla Brajkova, Baranina, koji se bio nastanio u Dubrovniku i podigao lijepe heksafore klaustre Male braće. Obavezao se, da će mu ih vratiti do dođućeg Uskrsa,²² ali je tim dugom zatezao, te su se oni pred knezom i sucima u svibnju te godine oko toga nagađali,²⁴ dok mu Anđelo u lipnju nije konačno vratio čitav iznos.²⁵ Anđelo je dakle dolazio u prisniji dodir s jednim od istaknutijih romaničkih kipara, koji su tada boravili u Dubrovniku, Mihajlom Brajkovim iz Bara. Zahvaljujući baš tom, doznali smo za očinsko ime, a tim i za narodnost ovog našeg istaknutog romaničkog kipara, koji je bio sretniji od Anđela, jer se njegovo djelo barem očuvalo, dok je Anđelov rad propao početkom 18. stoljeća.

Anđelo je naime zidao na jednoj od najvažnijih dubrovačkih crkava; na staroj romaničko-gotičkoj crkvi dubrovačkog državnog pokrovitelja sv. Vlaha, pače je bio, koliko se barem do sada zna, prvi i dugogodišnji njen protomajstor. On se naime 8. rujna 1348. godine obavezao nadstojnicima te crkve, da će je zidati (in construendo eam et laborando ipsam lapidibus et calcinis) i u njoj klesati (et intalliendo) čitavu godinu dana, ne odlazeći od tog posla bez dozvole nadstojnika, pače da će odlaziti na Korčulu i tu u kamenolomima nadzirati posao.

²⁰ Die Jovis XI. junii (1327). Pomenius filius quondam Dobragne de Ragusio promisit se et opera sua cum Nicola de Jadra hinc ad unum anum . . . . . Diversa cancellarie sv. 8, f. 178'.

²¹ Die Veneris XVIII. junii (1327). Cricoe rivarius communis retulit se de mandato domini comitis ad petitionem Nicole de Jadra percepisse Radeno Maricich quod non procedat in laborerio quod facit de petra et calcina super domum dicti Nicole . . . . Diversa cancellarie sv. 8, f. 181.

²² Diversa cancellarie sv. 8. f. 1. Diversa notariae sv. 2, f. 110.

²³ Akti sv. Marije iz 14. stoljeća. Posebna pergamenta.

²⁴ Diversa cancellarie sv. 13, f. 3'.

²⁵ Die XIII. julii (1341). Micoe petraro de Antibaro maritus Mirne tabernarie habuit se bene solutus, contentus et pagatus ab Angelo petraro de Jadra de yperperos decem, quos sibi dare tenebatur pro parte instrumentis scripti manu Johannis de finis jurati notarii comunis Ragusii volens et mandans quod si quo, tempore dictum instrumentum inveniretur sit cassum et vanus. Diversa cancellarie sv. 13, f. 22.

Riječ »intalliare« može se protumačiti tako, da je on izrađivao i skulpturu odnosno kameni građevinski ukras. Prokuratoru su mu za taj rad obećali dnevno šest groša i pet perpera za plaćanje najma kuće, a on se obavezao na odštetu, u koliko ne bude izvršavao ugovor.²⁶ Iz sadržaja pogodbe očito se vidi, da je nadstojnicima gradnje bilo stalo da Andela što jače zadrže pri poslu.

Kao protomajstor crkve sv. Vlaha Andeo se spominje u razmaku od sedamnaest godina, iako se ne zna, da li je on kroz sav taj relativno dugi rok neprekidno zidao i nadzirao gradnju svečeve crkve. Svakako 19. listopada 1361. godine dubrovačko Veliko vijeće je zaključilo skoro jednoglasno, da se Andela ne upućuje u Ston, već da ga se otpusti sa nekog posla i da mu se naredi da gradi crkvu sv. Vlaha.²⁷ 1365. godine, pri unajmivanju neke njegove kuće Niži Menčetiću, spominju ga ponovno kao protomajstora te crkve.²⁸ Po tome se zadnjem spomenu uostalom vidi, da on nije više dužnik koji sporo vraća svoje dugove kao pred dvadesetak godina, već da je vlasnik kuće koja ima i podrum, a 1367. i 1368. godine držao je i služavke.²⁹ U svojoj radionici primao je pomoćnike i učenike. U veljači 1356. godine predao mu je na odgoj za dvije godine neki Splitsanin Nikolica svog sina Maroja. Andeo se obavezao da će mladiću platiti petnaest perpera godišnje, davati mu i promjenjivati alat, a bude li radio i noću, da će mu plaćati posebno

²⁶ Die VIII. septembris (A. D. MCCCXLVIII, Indictione prima). Magister Angelus filius Laurençii petrarius facit manifestum quod ipse promittit et se obligat procuratoribus et officialibus laborerii ecclesie beati martiris Blaxii de laborando ad laborerium ecclesie sancti Blaxij de platea in construendo eam et laborando ipsam lapidibus et calcinis et intalliendo prout ipsi procuratores dixerunt et ordinaverunt sibi usque ad unum annum laborantium et non secedere a dicto laborerio usque ad finem dicti anni secundum licentiam dictorum procuratorum, et qualibet die qua non laboraret ad dictum laborerium sine justo impedimento Dei et donationis cadat de grossis VI, dictis procuratoribus et si secederet de Ragusio ante terminum dicti anni, quod ipse magister Angelus cadat dictis procuratoribus de yperperis centum per aptay de misericordia. Renunciando et etiam dictus magister Angelus teneatur ire Corçolam et ibi stare et suprare laborerii incisorum lapidum et facere omnia de arte sua que espedierit sine aliqua questione qui procuratores promiserunt eidem dare et solvere pro suo laborerio dicti laborerii grossos VI, qualibet die laborerii et pro affictu domus yperperos V, et qualibet die qua dicti procuratores non darent ei ad laborandum quod debeant ei solvere dictam atque si solverent. Qui magister Angelus recepit ad presens pro parte solutionis yperperos XXX. Diversa cancellarie sv. 15, f. 154. Da je Angelus filius Laurentii doista Zadranin pokazuje njegova priznanica 5. II. 1339. g., gdje se nazivlje Angelus Laurentii de Jadra petrarius. (Debita notariae, sv. 2, f. 241.).

²⁷ Die XVIII. octubris (1361). In maiore consilio sono campane more solito congregato in quo intervenerunt consiliari LXXXIII. captum fuit et firmitatum per consiliarios LXXX. de dimittendo mogistrum. Angelum protomagistrum ad laborerium Sancti Blasii et quod non vadat in Stagnum. Liber reformationum sv. 18, f. 105'.

²⁸ Die III. novembris (MIIIXV). Magister Angelus protomagister ecclesie sancti Blasii facit manifestum quod ipse locat unam suam domum lapideam cum subteraneo pro uno anno proxime futuro Nixe Marci de Menze presenti et volenti pro yperperis sex quos promisit illi dare. Diversa cancellarie sv. 20, f. 70.

²⁹ Diversa cancellarie sv. 21, f. 21, 191.

prema radu.³⁰ Nije isključeno da je to isti onaj Maroje, koji se zatim vratio u svoj zavičaj i tu, u već odmaklim godinama, radio 1414. godine na Zlatnim vratima Dioklecijanove palače. Dvije godine zatim, u ožujku 1358. godine, primio je Anđelo na osmogodišnji nauk Pribila sina Radoste.³¹ Prema tome se vidi da još ne bijaše sasna ostario.

U Dubrovniku je živio, koliko se za sada može utvrditi, dvadesetak godina. Već se u veljači 1339. g. spominje sa svojom ženom Čannelom kćerkom nekog Jakova Domenikovog. (Debita notariae sv. 2, f. 241.).

Ne može se doznati kolik je bio njegov udio u izgradnji crkve sv. Vlaha na središnjem dubrovačkom trgu, ali se svakako on, prema dosadašnjem istraživanju u dubrovačkom arhivu,³² javlja kao prvi njen protomajstor. Po tome bi se moglo zaključiti, da je sudjelovao u njenom početnom obliku, dajući joj višebrodnu osnovu. Ali prvotna crkva sv. Vlaha je oštećena u požaru 1706. godine i zatim srušena i zamijenjena današnjom, baroknom, te je sada nemoguće prepoznati Anđelov rad. Da se tada radilo na temeljnim zidovima, vidi se iz narudžbe nadstojnika crkve, koja se sastojala od dvadeset lađa temeljnog kamenja, »lapidum de fundamento«, koje je Šipanjac Juraj Tolković trebao prevesti s Korčule.³³

Crkva nije dovršena tokom triju godina, niti je započeta tek 23. svibnja 1349. godine kao što piše Gelcich,³⁴ jer vidjesmo da je ugovor s Anđelom Lovrovim kao njenim protomajstorom sklopljen već 1341. godine, a nakon njege izmijenilo se na toj gradnji nekoliko domaćih i

³⁰ Die XVII. mensis predicti (1356). Nicolaica de Spalato facit manifestum quod ipse locat Maroe eius filium ibidem presentem et volentem magistro Angelo petraro hinc ad annos duos ad laborandum de arte petrarii et obedire omnibus modis (?) eius pro yperperis XV. in anno. Et si ipse Maroe laboravit de nocte, dictus magister Angelus teneatur ei providere secundum laborerium quod ipse faciet et mutuare sibi feramenta necessaria ad laborandum. Sa strane: Cassum de voluntate partium. Diversa cncellarie sv. 18, f. 111. O Maroju u Splitu vidi C. Fisković, Umjetnički obrt 15.—16. stoljeća u Splitu. Marulićev zbornik, str. 131. Zagreb 1950.

³¹ A. D. MCCCCLVIII. indictione XI, die XXVII. marcij, Ego quidem Mila filia Radoste confiteor quod Pribil filium meum presentem et volentem dedi et posui cum magistro Angelo petraro usque ad VIII. annos..... Diversa notariae sv. 7, f. 178'.

³² S tim se slaže i Jorjo Tadić, koji ga također na temelju arhivskog istraživanja spominje kao prvog među protomajstorima sv. Vlaha. R. Jeremić — J. Tadić, Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika I, str. 15. Beograd 1938.

³³ Die XI. mensis julii (1348). Juroy Tolchovit de Zupana se obligavit Give de Zorçi et Nicole de Lucari et Marino Mençi procuratoribus S. Blaxij de conduendo viginti barchas lapidum de fundamento ad grossos sexdecim barcha, hec pretio debeat incipere conducere vel conduci facere post XX. diem mensis prossimi et si predicta non observabit vel adrederet pena arbitrio suprascripti procuratores sibi ponendi facere in carcere. Renunciants legibus et statutis et cetera. Qui. Juroy contentus et confesus fuit se recepisse et habuisse a predictis procuratoribus pro parte solutionis et precii ducatos duos auri. Renunciants etc. Diversa cancellarie sv. 15, f. 119'.

³⁴ O. c. str. 36.

stranih protomajstora, od kojih su neki već spominjani.³⁵ Njegov je rad, čini se, prosljedio protomajstor Butko, koji je ugovorio 30. kolovoza 1368. godine s Grubom Menčetićim i Petrom Crijevićem, crkvenim nadstojnicima, da će biti protomajstor i to pri klesanju i građenju njenih dijelova, sve dok se crkva ne dovrši, što se uostalom nije ostvarilo, jer poslije njega rad je nastavljen i drugi su protomajstori preuzimali tu dužnost. Za svoju dnevnicu, dok bude u Dubrovniku ili pak kad ode u druga mjesta, vjerojatno u Korčulu da nadzire dobavu kamena, Butko je imao primati šest groša, a njegov pomoćnik dva.³⁶ Te godine su radili na crkvi i klesari Mihoje Velojević i Mihajlo Petrojević,³⁷ koji je 1376. godine spomenut i kao njen protomajstor.³⁸ Petrojević se inače isticao sve do kraja 14. stoljeća u izradbi i u klesanju klesarsko-građevinskog ukrasa dubrovačkih kuća i palača. U tom desetljeću, čini se, da je došlo do veće izmjene na izgradnji crkve, budući da je Vijeće umoljenih 11. rujna 1379. godine zaključilo, da se odustane od ranijeg plana i dozvoli nadstojnicima crkve, da mjesto stupova postave pilastre, onako kako oni i protomajstor nađu za najzgodnije.³⁹ Vjerojatno su to bili pilastri, koji su dijelili crkvene lađe. Ti bijahu čvršći za nošenje krova, a ujedno i jeftiniji od kolona, što je štedljivoj dubrovačkoj vladi bilo povoljnije. De Diversis doduše piše da su lađe sv. Vlaha bile odijeljene debelim stupovima (cum columnis grossis), ali obzirom na njegove klasične, a i ne precizne izraze, on je i pilastre mogao nazvati kolonama.⁴⁰ Po tome se ujedno vidi, jednako kao i po dozvoli graditelju Mihajlu (Petrojeviću?) da ide u Korčulu po nabavu kamena za crkvu 6. lipnja,⁴¹ da gradnja crkve 1379. godine ne bijaše još pri kraju. Godine 1351.,⁴² početkom 1382.⁴³ i ponovno u srpnju 1385. godine⁴⁴ spominje se kao njen protomajstor francuski graditelj nastanjen u Dubrovni-

³⁵ R. Jeremić — J. Tadić, o. c.

³⁶ Die XXX. augusti (1368). Grube de Menze et Petrus de Crieva procuratores Sancti Blasii faciunt manifestum quod ipsi accordant Butchum petrarium protomagistro ecclesie Sancti Blasii donec complebitur dictam ecclesiam de opere lapidii et fabricandi. Tali vero pacto quod omni die quo laboravit vel ibit extra Ragusium pro servicio dicte ecclesie debet habere pro sua persona grossos VI. et pro persona sui famuli grossos II, quibus omnibus et singulis ipse Butchus presens consensit. Renunciando. Diversa cancellarie sv. 21, f. 75.

³⁷ Diversa cancellarie sv. 21, f. 93.

³⁸ Diversa cancellarie sv. 24, f. 129.

³⁹ Die XI. septembris (1379). Rogatorum bal. XVIII. Procuratoribus ecclesie sancti Blasii fuit concessum quod loco columparum posint ponere pilastra in dicta ecclesia prout ipsis et protomagistro dicte ecclesie melius videbitur expedire. Liber reformationum sv. 24, f. 63'.

⁴⁰ O. c. str. 34.

⁴¹ Liber reformationum sv. 2, f. 49'.

⁴² R. Jeremić — J. Tadić, o. c. str. 15.

⁴³ Diversa cancellarie sv. 25, f. 54. Vidi i bilješku 65.

⁴⁴ Die ultimo julii (1385). Procuratores fratrum predicatorum in minori consilio captum fuit quod posint dare ad afflictum tres passus terreni dictorum fratrum pro yperperis quinque annuatim magistro Johanni de Vienna qua protomagistro Sancti Blasii et quod teneatur scasse fundamenta pro hedificio hinc ad duos menses proxime venturos. Liber reformationum sv. 26, f. 34'.

ku Ivan iz Vienne.⁴⁵ Slijedeće, 1386. godine spominje se pak Ivan iz Siene,⁴⁶ koji dužnost protomajstora vrši i 1391. godine, kad se za crkvu još nabavlja kamen.⁴⁷ Prema tome se vidi, da se stara crkva sv. Vlaha zidala od sredine do kraja 14. stoljeća.

Pored ove skupine zadarskih graditelja spominje se u Dubrovniku sredinom 1326. godine i Lipša Pervoslavov. On se 30. lipnja obavezao Trebinjcu Obratu Vojkoviću, da će otići u Trebinje i tu za plaću od četrdeset i pet perpera i putne troškove raditi na crkvi, koju je Vojković dao zidati⁴⁸ i za koju je bio uzeo, skoro uz iste uvjete, već u travnju Vlahu Kalendina dubrovačkog graditelja.⁴⁹ Njihov odlazak u Trebinje svjedoči prodiranje dubrovačkih graditelja prema Zahumlju, Bosni i Srbiji, a ujedno i kretanje umjetničkih stilova s primorja u unutrašnjost Balkana. Djelovanje Zadrana Lipše i Dubrovčanina Vlahu izvan Dubrovnika ne će možda biti bilo zamašno, ali njihov odlazak u unutrašnjost nije osamljen. Mora da je u Srbiju tada odlazilo mnogo graditelja i drvodjelaca, kada im je dubrovačka vlada bila primorana 1314. godine zabraniti odlazak, bez izričite dozvole Kneza i Malog vijeća.⁵⁰

Otprilike godinu dana prije te zabrane, prvih dana kolovoza 1313. g., udružili su se majstori Lone, Marin, Arnaldo Rubeus, Blaž Zadrani, i Lonin pomoćnik Petar namjerom da odu u Srbiju, da tamo rade, a uz uvjet da Lone i njegov pomoćnik dobiju dva dijela dobiti, a ostali majstori tri dijela. U ugovoru se ne spominje da su klesari i graditelji, ali se za majstora Lonu može doznati iz ostalih ugovora i isprava da je bio graditelj i klesar, koji je pored ostalog klesao kićene građevinske dje-

⁴⁵ V. Foretić, Jeanne de Vienne. *Annales de l'Institut français de Zagreb*, no. 28—29, str. 87, 92, Zagreb 1946—1947. Prema Foretićevo pisanju Ivan već u kolovozu 1382. godine ne vrši tu dužnost, ali mu je još u veljači te godine bila povjerena. (*Diversa cancellarie sv. 25, f. 54*).

⁴⁶ Die XXI. februarii (1386). . . . Radoslavam famulam magistri Johannis de Senis protomagistri Sancti Blaxii. . . . *Diversa cancellariae sv. 26, f. 33'*.

⁴⁷ C. Fisković, *Artistes français en Dalmatie. Annales de l'Institut français de Zagreb No. 28—29, str. 9*, Zagreb 1946, 1947.

⁴⁸ Die XXX, junii (1326). Lipsa filius Pervoslavi de Jadra facit manifestum quod promittit et se obligavit Obrat Voychinich de Tribigna ire cum eo et ibi servire sibi de arte sua uno anno currente ad faciendum unam ecclesiam et pro suo salario et mercede idem Obrat teneatur sibi dare yperperos XLV, qui annum incipit hodie et victum et expensam nauli in eundo et redeundo de quibus teneatur sibi dare ad presens yperperos IIII. et cum aplicuerit scutare yperperos II. et yperperos XVI. in festo nativitat' Domini proximi et totum residuum in fine anni. *Diversa cancellarie sv. 8, f. 80'*.

⁴⁹ Die domenica XX, aprilis (1326). Vlachus filius Calende petrer facit manifestum quod promisit se et opera sua cum Obrat Voychinich de Tribina videlicet ad pascam assumptionis proxime venturis ad unum annum proxime venturum et tantum plus quantum erit completum opus ecclesie dicti Obratis et pro suo salario et mercede dictus Obrat teneatur et debeat dare et solvere eidem Vlacho yperperos XL. et victum in eundo, stando et redeundo et naulum eundi, standi et redeundi. . . . *Diversa cancellarie sv. 8, f. 63*.

⁵⁰ M. Rajković, *Stara dubrovačka katedrala. Naučni prilozi studenata Filozofskog fakulteta*, str. 121. Beograd 1949.

love. Jednako tako se i Marin spominje kao protomajstor i graditelj, dok je Blaž Zadraniin vjerojatno drvodjelac.^{50a}

Već sama namisao da se četiri majstora udruže i odu na rad u Srbiju otkriva, da su oni predviđali jače zaposlenje u zemlji, u kojoj su se onda zidale zadužbine.

Razvijeno dubrovačko drvorezbarstvo gotičkog stila 15. stoljeća, začelo se već u 14. stoljeću. Među prvim i rijetkim rezbarima, koji se spominju, nalazi se i Marin Zadraniin. On je 21. siječnja 1351. godine obećao plemiću Đivu Tudiziću, da će mu učiniti drvenu ikonu, poput one, koju je supruga Stjepana Silvestrova bila poklonila dominikanskoj crkvi.⁵¹ U ugovoru se ne spominje, da li je to reljef, kip ili slika izrezbarena okvira, ali je vjerojatno ta umjetnina bila bojadisana i pozlaćena, jer znamo da je isti Đivo naručio par dana zatim, 27. siječnja, slikaru Marku iz Apulije, koji je boravio u Dubrovniku jednu ikonu naslikanu bojom i pozlatom, koja je također imala sličiti na onu s oltara Stjepana Silvestrova u dominikanskoj crkvi.⁵² Budući pak da se u ugovoru ne kaže da Marin treba »pingere«, već samo »de faciendo sibi unam anchonam«, može se pretpostaviti, da je to bila skulptura ili reljef. Marin je imao primiti za djelo jedanaest perpera, sedam perpera manje od apuljskog slikara.

Svakako ovaj naš dosada nepoznati rezbar bit će bio vješt, kad ga je izabrao plemić koji je inače bio poznat kao naručitelj umjetničkih djela.⁵³ Manje je vjerojatno da je Marin izrezao samo okvir spomenute slike, koju je Đive tada naručio slikaru Marku, jer se u ugovoru tačno spominje »ikona«, a rok izrade za Marka i Marina bijaše drukčiji. Ma-

^{50a} Die tercio augusti (1313.). Magister Loinus pro se et Petro puero suo, Marinus, Arnaldus rubeus, Blasius de Jara faciunt manifestum quod tale pactum et concordium faciunt inter se, videlicet quod faciunt societatem inter se ad eundem in Sclavoniam. Ita quod de omni lucro quod ipsi facient de arte sua dictus magister Alvinus pro se et puero suo debet habere duas partes, et predicti Marinus, Arnaldus et Blasius debent habere tres partes. Et dicta societas durare debet donec revertantur Ragusium et dividant inter se illud quod lucrabuntur. Et quilibet teneatur observare predicta in pena de yperperis X. quae pena veniat ad illos qui observabunt. Diversa Cancellariae sv. 5, f. 70'.

U dokumentu je pisano de Jara, ali smatram da je to pogreška od de Jadra. Graditelj i klesar Lone spominje se inače u Dubrovniku 1319. godine (Diversa notariae sv. 3. f. 144'), 1323. (Diversa cancellariae sv. 7. fol. 47'), 1326. (Diversa cancellariae sv. 8. fol. 92'), 1328. (Diversa cancellariae sv. 9. fol. 10'), a kao Lone Njegoslavov 1320. (Diversa notariae sv. 3. fol. 228'), Diversa cancellariae sv. 6. fol. 76). Graditelj i klesar Marin spominje se kao protomajstor 1324. (Diversa notariae sv. 4. fol. 26'), a inače kao graditelj 1340. i 1341. godine. (Diversa notariae sv. 6. fol. 104. i 204).

⁵¹ Die XXI. mensis januarii (A. D. MIIII, indictione IIII). Marinus Jadratinus marangonus promisit et se obligavit Čive de Tudisio de faciendo sibi unam anchonam de ligno factam ad modum illius anchone uxoris Stepe Silvesto qua est ad fratres predicatores pro yperperis XI. hinc per totum mensem februarii. Et si non faceret ad dictum terminum quod dictus Marinus dare et solvere teneatur dioto Čive per apthay misericordia yperperos X. Renunciando. Qui recepit pro parte solutionis yperperos VI. Diversa cancellariae sv. 12, f. 305'.

⁵² J. Tadić, Građa o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII—XVI. v., str. 9. Beograd 1952.

⁵³ Ibidem.

rin se dakle može pored dubrovčanina Pankracija ubrojiti među naše prve rezbare, koji se tokom 14. stoljeća rijetko spominju, iako ih je bilo već u 13. stoljeću, kao što pokazuju Buvinove vratnice i korna sjedala splitske stolne crkve. Danas u dominikanskoj crkvi nema više njegova djela, ali se može pretpostaviti da je bilo izrezbareno u prelaznom romaničko-gotičkom stilu.

Pored njega spominje se u Dubrovniku i drvodjelac Blaž Zadranin i to 1341. godine. Nazivlje ga se »marangonus«, ali budući da i Marin ima taj naziv, nije isključeno da se i Blaž bavio rezbarstvom.⁵⁴ Tada u 14. stoljeću nazivi za pojedine umjetničke zavate nisu sasvim precizni, pa se stoga i ne može točno dijeliti rezbare od drvodjelaca, kao ni klesare od graditelja. On je, vjerojatno, istovjetan sa spomenutim Blažom koji je 1313. g. bio otišao u Srbiju.

U istom desetljeću radi u Dubrovniku Zadarski slikar Misole ili Mihovil,⁵⁵ za kojega se zna da je 1348. g. naslikao sliku s nekoliko svetačkih likova, koja je vrijedila dvadeset perpera.⁵⁶

Sredinom 14. stoljeća sreća se u Dubrovniku i dva zadarska zlatara, Ivana i Petra. Ivan se udružio po ondašnjem običaju s dubrovačkim zlatarom Nižom i državnim kancelarom Republike Franom, tim što im je kancelar dao trista dukata kao glavnicu za rad, a oni su mu obećali, da će nakon dvije godine dana podijeliti dobit njihova rada, tako, da kancelar dobije polovicu.⁵⁷ Veličina uložene svote, s kojom su zlatari vjerojatno kupili srebro i zlato za izradu, pokazuje da su oni bili veoma zaposleni u kovanju nakita i ostalih srebrenih i pozlaćenih predmeta. Takav slučaj, da se zlatari novčano udružuju s nekim građaninom, nije u Dubrovniku bio osamljen ni u slijedećem stoljeću.⁵⁸

Drugi zadarski zlatar Petar udružio se s Guljelmom dubrovačkim zlatarom, koji se spominje kroz tri zadnja desetljeća 14. stoljeća i koji je 1349. godine skovao pozlaćeni oklop za lubanju sv. Lovrijenca, koji se čuva u riznici stolne crkve.⁵⁹ Petar se obavezao u listopadu 1355. godine, da će kovati srebrne i zlatne predmete u Guljelmovu dućanu i da se ne će zaposliti u radionicama drugih zlatara, u koliko ne otvori

⁵⁴ XXXI. januarii (1341). Dobroslavus prece comunis de mandato domini comitis retulit se presentasse Franusse uxori Blaxij marangonis de Jadra unum orum pro signo de yperperis X. et eidem precipisse quatenus hinc ad unum diem debeat resscattare alias ecc. Diversa notariae sv. 6. f. 200'.

⁵⁵ U imenu Missole vidi se također sredovječni zadarsko-rapski oblik za Mihovil. K. Jiriček, Die Romamen in den Städten Dalmatiens I., str. 47. Beč 1903.

⁵⁶ J. Tadić, o. c. (52) str. 8.

⁵⁷ Millesimo CCC LVII, indicitione X, die XII februarii. Nos quidem Ivanus aurese de Jadra et Nissa aurifex confitemus quod super nos et super omnia bona nostra habuimus et recepimus a Franceschino cancellario Ragusii ducatus de auro trecentos in societatem ad clarum finem quam quidem societatem duraturam volumus usque ad unum annum proxime venturum et in capite anni teneamus facere rationem eidem Franceschino et de omni lucro et utilitate quod et quam Deus nobis dederit medietas sit dicti Franceschini et alia medietas nostra. . . . Diversa notariae sv. 7, f. 130'.

⁵⁸ C. Fisković, Dubrovački zlatari od XIII. do XIV. stoljeća. Starohrvatska prosvjeta III, serija sv. I. Zagreb 1949.

⁵⁹ Ibidem str. 209, tabla IX—X.

vlastitu, a Guljelmo je pak izjavio, da će mu dati sve što je za rad potrebno.⁶⁰ Očito je dakle da je Guljelmo, čiju vještinu i umjetničku sposobnost otkriva njegovo sačuvano djelo, nastojao zadržati Petra uz sebe, prema čemu bi se moglo pretpostaviti, da je on bio vrijedan u svom poslu.

Iz ovih nekoliko arhivskih dokumenata jasno se vidi, da su umjetničke veze između Dubrovnika i Zadra postojale već u 14. stoljeću i da su ih podržavali kipari i graditelji, slikari, rezbari i zlatari, dakle predstavnici svih umjetničkih zanata. Nije isključeno da su te veze pojačali i Dubrovčani, koje će se, možda, kad se sustavno ispituju zadarski arhivi, naći i u Zadru, jer je poznato da su oni obilazili mnoga primorska mjesta.

Zasada je svakako i ovaj boravak zadarskih majstora u Dubrovniku tokom 14. stoljeća činjenica koja potvrđuje, da su majstori iz sjeverne Dalmacije bili povezani s onima južne Dalmacije. Već u drugoj polovici 13. stoljeća zaposlen je na izgradnji dubrovačke stolne crkve Damjan iz Raba.⁶¹ Dubrovački slikar Nikola iz kraja 13. stoljeća boravio je u Zadru.⁶² U prvoj polovici 14. stoljeća klesar Radoje iz Šibenika radi u Dubrovniku na kući Stjepana Sorkočevića,⁶³ a spominje se i graditelj Nikola također šibenčanin⁶⁴ koji je 1306. g. klesao kamen sa svojim pomoćnikom za franjevačku crkvu^{64a} i boravio dulje vremena u Dubrovniku. Već spomenuti Ivan iz Vienne izradio je u Dubrovniku i izveo u Zadar 1382. godine za plemića Bartola Ivanova de Qualis zidne umivaonike, jedan za dvoranu palače, a drugi za kuhinju, krunu bunara, kvadriforu, tri stupa s glavicama i dva prozora, koji su trebali sličiti onima na srednjem dijelu franjevačkog zvonika.⁶⁵ Bit će da je to bifora sa prvog kata zvonika Male braće,

⁶⁰ Die III. mensis octobris (1355). Petrus filius Johannis de Jadra facit manifestum quod ipse promittit et se obligat Gulielmo aurifici de laborando in eius statione de illo laborerio auri et argenti quod apportabitur in statione ipsi Gulielmi et non ire in stationem alicuius alterius ad laborandum donec stabit Ragusio. Salvo si ipse volet accipere stationem pro se ipso. Sub pena ypperperorum XV. qui devenire debeant parti obsequenti. Et ipse Gulielmus sibi dare teneatur omnia necessaria dicte arti. Diversa cancellarie sv. 18, f. 89.

⁶¹ Čremošnik G., o. c. str. 61.

⁶² J. Tadić, o. c. str. 1.

⁶³ Juli 1347..... Radoje petrarius de Sybenico..... Diversa cancellarie sv. 15, f. 13.

⁶⁴ Anno domini millesimo trecentesimo vigesimo quinto. Indictione octava, die XIII. madij Bogoe preco comunis de mandato domini comitis e de voluntate partium gridavit in locis sollitis quod Perva uxor quondam Nicchole petrari de Sibinico de consensu et voluntate Jacobi filii sui presentis et consentientis vendidit Yelene filie quondam Mathei de Čanni unum suum casale.... Diversa notariae sv. 4, f. 172.

^{64a} Diversa cancellariae sv. 4, f. 56'.

⁶⁵ Die III. februarij (MCCCLXXXII). Magister Johannes de Vienna proto-magister Sancti Blasij facit manifestum quod ipse se obligat et promittit ser Bartolo quondam Zannini de Qualis de Jadra ibidem presenti et recipienti laborare, dare et assignare eidem Bartolo ista res scilicet duas fenestras laboratas sufficienter et bene et de bonis lapidibus ad formam illarum de medio campanilis fratrum minorum de Ragusio. Item duas scaffas, unam de palatio et unam de

koja ima svjetovni izgled i rijetko se u ovom obliku upotrebljava na crkvama i zvonnicima, pa je stoga mogla da posluži kao uzor za prozore zadarske palače davno izumrle obitelji De Qualis, od koje danas u Zadru nema traga. Ovaj podatak nam ujedno služi i za datiranje bifore na dubrovačkom franjevačkom zvoniku prije kraja 14. stoljeća. Po tome se vidi da su ponekad i izrađeni građevinski dijelovi klesani prema dubrovačkim uzorima prenašani u Zadar. Dva kotorska zlatara Melša i Radoslav skovali su 1367. godine u Zadru izrazitu srebrnu glavu sv. Silvestra, koja se i danas čuva u riznici zadarske stolne crkve i pokazuje način rada naših trećentističkih zlatara.⁶⁶

Ti primjeri, pored bezbrojnih sličnih pojava, koje se nastavljaju tokom 15. stoljeća, pokazuju da je dalmatinsko primorje činilo u srednjem vijeku kulturno-umjetnički pojas, unutar kojeg su se često kretali i izmjenjivali između pojedinih, pa i udaljenih dalmatinskih gradova, naši primorski umjetnici. Njihov je broj ujedno sprečavao veći priliv stranih majstora na našu obalu. Navikli na uvjete života i rada svog kraja, a materijalno povezani sa zavičajem, gdje su imali imanja, oni su jeftinije nudili svoj rad nego li strani umjetnici, pa su za to u privredno skučenim dalmatinskim gradovima bili više traženi. Uopredo s njihovim putovanjima prenosile su se i umjetnine, ne samo sitni umjetnički predmeti i slike, već i teška kamena građa i građevinski ukrasi.

Tim su između dalmatinskih gradova strujali i preplićali se i umjetnički stilovi. Začeti u tuđini i noseći jasne tragove vanjskih upliva, ti stilovi su se unutar ovog kretanja obogaćivali varijantama i uslijed duljeg trajanja poprimali mjesne oznake, koje bi jednom, kad ih se proučiti, mogle poslužiti utvrđivanju izrazitijih pokrajinskih oblika naše stare umjetnosti na Jadranu.

coquina. Item unum puteale cum vera et cum omni munitione neccessaria. Item unam altram fenestram amplam quattuor palmis cum tribus columpnis et altam uno brachio cum dimidio et hec omnia assignare eidem omnibus suis sumptibus, laboribus et expensis in portu Jadre dehonetata in terram. Et hoc nomine quod dictus ser Bartolus se obligat et promittit eidem magistro Johanni supradicto dare pro dicto opere suprascripto et eidem soluere ducatos auri viginti quatuor, ... Item simili modo promixit dictus magister supradicto ser Bartolo dare tres columpnas cum capitellis longitudinis palmorum undecim pro ducatis quatuordecim. Renunciando. Diversa cancellarie sv. 25, f. 54.

⁶⁶ Teja je iznio dokumenat iz kojega se jasno vidi da je poprsje sv. Silvestra djelo Melše i Radoslava, te je čudno da ni on ni Praga, koji je prema Cechellijevu pisanju već 1932. godine znao za taj dokumenat, pa ni kasniji autori, koji su o ovoj umjetnini pisali, to ne spominju, iako je to važno za ocjenu i način rada kotorskih zlatara u 14. stoljeću. (Teja, *Aspetti della vita economica di Zara dal' 1289—1409*, III, str. 94, Zadar 1942. Izvadak iz Rivista Dalmatica). Mitra poprsja sv. Silvestra pripada kasnijem vremenu. Skovana je 1402. godine. (C. Cechelli Zara, *Catalogo delle cose d'arte e di antichità*, str. 51, Rim 1932.) U Oštrićevu čitanju natpisa na mitri potkrala se greška i godina je označena kao MCCCII, po čemu klesar Martin, spomenut u natpisu, ne bi ni u kojem slučaju »mogao biti Martin iz Vrane, otac Lucijana i Franje Laurane«. (G. Oštrić, *Zlato i srebro Zadra*, str. 25, Zagreb 1951). Sliku poprsja vidi u velikoj mapi »Srebro i zlato Zadra« sa Krležinim predgovorom, tabla 82—85. Na tabli je krivo označeno, da je to poprsje sv. Fausta, dok je u popisu tabli greška ispravljena.

R é s u m é

MAÎTRES DE ZADAR À DUBROVNIK AU XIVe SIÈCLE

Sont rares encore et jusqu'à présent non établis les noms des maîtres de Zadar du moyen âge, mais il y en avait certainement dans cette ville, où le style roman et le style gothique étaient développés, parce que quelques-uns d'entre eux étaient émigrés à Dubrovnik et y travaillaient.

C'étaient des tailleurs de pierre, des constructeurs, des peintres, des graveurs sur bois et des orfèvres, comme l'attestent des documents des archives de Dubrovnik. Le plus connu entre eux était le constructeur Angelus, fils du maître Laurentius, architecte de l'église St. Blaise au XIVe siècle.

Le séjour des maîtres de Zadar à Dubrovnik prouve que déjà au XIVe siècle existaient des relations artistiques entre le Nord et le Sud de la Dalmatie, établissant ainsi une circulation d'influences réciproque de styles entre les différentes villes dalmates, facilitée par le besoin de transport du matériel à bâtir d'une ville à l'autre.

A cause de la grande activité des maîtres autochtones dalmates au XIVe et XVe siècles, notamment celle des tailleurs de pierre, des constructeurs et des orfèvres, des maîtres étrangers étaient peu nombreux dans cette région. C'est pour cela que le développement de styles retardait, si bien que l'étude détaillée des monuments dalmates révélera certainement quelques caractéristiques locales de style.